

Рецензія на дисертацію
Даца Андрія Олександровича
на тему «Протидія дискримінації (кримінально-правові та кримінологічні
аспекти)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю
081 Право

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження А.О. Даца присвячене актуальній проблематиці протидії дискримінації в аспекті кримінально-правового та кримінологічного забезпечення. Актуальність обраної теми обумовлена комплексом важливих взаємопов'язаних факторів.

Принцип рівності прав людини є фундаментальним для демократичної держави, яка прагне до справедливих суспільних відносин. У сучасних умовах перед Україною постають особливі виклики, пов'язані з протидією дискримінації. Російська збройна агресія суттєво загострила національні, етнічні та соціальні протиріччя, що призвело до зростання проявів гендерно зумовленого насильства, міжгрупових конфліктів та інших форм дискримінації.

Аналіз статистичних даних Єдиних звітів про кримінальні правопорушення за 2021-2024 роки та матеріалів судової практики свідчить про стійку тенденцію до збільшення кількості кримінальних правопорушень у сфері дискримінації. Водночас, спостерігається непослідовність у застосуванні положень статті 161 КК України, що підтверджує необхідність удосконалення кримінально-правових механізмів протидії дискримінаційним проявам.

Євроінтеграційний курс України вимагає узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері протидії дискримінації. Це потребує ґрунтовного наукового аналізу існуючих механізмів та розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення.

Значущість досліджуваної тематики також підтверджується суттєвими змінами у правовій доктрині, які відбуваються під впливом рішень Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із дискримінацією. Юриспруденція ЄСПЛ формує нові підходи до тлумачення дискримінаційних діянь, що потребує їх імплементації у національну правову систему та практику правозастосування.

Варто наголосити, що ефективне кримінально-правове забезпечення протидії дискримінації безпосередньо пов'язане з належною кваліфікацією відповідних злочинних діянь. Аналіз судової практики демонструє наявність проблем у розмежуванні складів злочинів, передбачених статтею 161 КК України, та суміжних кримінальних правопорушень, що зумовлює необхідність розробки чітких кваліфікаційних критеріїв та рекомендацій для судових та правоохоронних органів.

Кримінологічний аспект дослідження актуалізує питання детермінації дискримінаційних проявів у сучасному українському суспільстві. Виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню дискримінаційних правопорушень, є необхідною передумовою для розробки ефективних превентивних заходів. Особливої уваги заслуговує вивчення впливу інформаційного середовища на формування дискримінаційних установок та мотивації дискримінаційної поведінки.

У контексті пенітенціарної реформи актуалізується питання виправлення та ресоціалізації осіб, які вчинили злочини на ґрунті нетерпимості, що потребує розробки спеціальних корекційних програм та методик психолого-педагогічного впливу.

Важливим напрямом дослідження є також аналіз віктимологічних аспектів дискримінації, зокрема, особливостей віктимної поведінки жертв дискримінаційних правопорушень та механізмів їх захисту в рамках кримінального провадження. Система заходів, спрямованих на забезпечення процесуальних прав потерпілих від дискримінації, потребує наукового обґрунтування та законодавчого закріплення.

З точки зору юридичної техніки, особливої уваги потребує вдосконалення диспозиції статті 161 КК України, яка містить оціночні поняття, що ускладнює

однозначне тлумачення ознак складу злочину та встановлення меж кримінальної відповідальності.

У контексті міжнародно-правових зобов'язань України, необхідним є також дослідження питань екстрадиції та міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях щодо дискримінаційних злочинів, особливо тих, що мають транснаціональний характер.

Таким чином, комплексне дослідження кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії дискримінації є важливим напрямом наукових пошуків, що має значну теоретичну та практичну цінність для розвитку кримінально-правової науки, вдосконалення законодавства та покращення правозастосовної практики в умовах сучасних викликів для України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації на тему «Протидія дискримінації (кримінально-правові та кримінологічні аспекти)», базуються на:

Комплексному аналізу нормативно-правової бази

У роботі досліджено національні та міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють протидію дискримінації. Особливу увагу приділено Конституції України, Кримінальному кодексу України, Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», а також міжнародно-правовим актам універсального та регіонального характеру, які формують стандарти у сфері протидії дискримінації.

Емпіричних даних

Дисертант аналізує статистичні дані Єдиних звітів про кримінальні правопорушення за 2021-2024 роки, матеріали судових рішень у справах про дискримінацію, що дозволило виявити тенденції та проблеми у правозастосовній практиці.

Системному підході

Дослідження проводилося із застосуванням міждисциплінарного підходу, що дозволило поєднати кримінально-правові, кримінологічні, соціологічні та психологічні аспекти протидії дискримінації.

Достовірність наукових положень підтверджується значним обсягом опрацьованих джерел та публікацій автора у фахових виданнях. Здобувач демонструє аналітичне мислення, глибоке розуміння предмету дослідження та здатність до узагальнення.

Наукова новизна дисертації, основні наукові положення, висновки та рекомендації. Оцінюючи наукову новизну дисертаційного дослідження, варто відзначити, що робота А.О. Даца є одним із перших в Україні комплексних досліджень кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії дискримінації. Серед найбільш вагомих результатів, що мають наукову новизну, слід відзначити наступні:

Сформовано теоретико-правову концепцію кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії дискримінації як комплексної системи, яка упорядковує суспільні відносини за допомогою норм кримінального права і правових засобів, а також включає правові, адміністративні, освітні і соціальні заходи, спрямовані на запобігання, виявлення та застосування кримінальної відповідальності.

Запропоновано авторську періодизацію становлення і розвитку інституту протидії дискримінації в Україні, що складається з трьох періодів: 1991-1995 роки; 1996-2011 роки; з 2012 року до теперішнього часу.

Сформульовано визначення поняття «кримінальні правопорушення у сфері дискримінації» як суспільно небезпечних, кримінально протиправних проявів дискримінації, що виражають нетерпимість, упереджене ставлення до інших, пряме чи непряме обмеження прав або встановлення привілеїв.

Здійснено класифікацію ключових відмінностей між стереотипами та упередженнями за критеріями природи появи, форми, впливу на поведінку, соціальних та юридичних наслідків.

Запропоновано визначення поняття «детермінанти злочинності у сфері дискримінації» як комплексу соціальних, економічних, політичних, культурних, психологічних причин та умов, що впливають на виникнення та поширення злочинності, спрямованої на дискримінацію.

Розроблено кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері дискримінації, з урахуванням фізіологічних, соціальних, психологічних ознак і властивостей.

Обґрунтовано систему запобігання та протидії дискримінації в Україні, яка базується на комплексному підході і включає такі елементи: кримінально-правове забезпечення, суб'єкти запобігання і протидії дискримінації, освітні заходи та правосвідомість, соціально-економічні заходи, міжнародна співпраця.

Розроблено та обґрунтовано авторські пропозиції до законодавства України, що стосуються вирішення проблемних аспектів кримінально-правового та кримінологічного забезпечення протидії дискримінації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірність. Детальне ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що у проведеному науковому дослідженні запропоновано актуальні заходи щодо покращення кримінально-правового та кримінологічного забезпечення протидії дискримінації в Україні.

Обґрунтовуючи свої положення, автор спирається на дослідження вітчизняних та іноземних вчених, вміло обґрунтовує власні судження, висновки та пропозиції.

Аналіз змісту дисертації засвідчує, що її автор володіє належним рівнем проведення наукового аналізу, узагальнення та формування обґрунтованих висновків. Дисертантом проаналізовано значний масив літературних джерел, на кожне з яких дано правильне посилання. Вказане засвідчує не лише академічну добросовісність автора, а й глибину проведеного ним дослідження.

Заслуговує на схвалення ґрунтовний аналіз європейської судової практики у сфері протидії дискримінації, що відображено у підрозділі 3.2 дисертаційного

дослідження. Автор детально аналізує етапи процесу аргументації у справах про дискримінацію, спираючись на рішення Європейського суду з прав людини.

Особливо цінним є те, що автор не обмежується констатацією наявних проблем, а пропонує конкретні механізми їх вирішення, зокрема, розроблені зміни до чинного кримінального законодавства, а також концептуальні засади кримінологічної стратегії протидії дискримінації.

Теоретичні та практичні висновки, що містяться в дослідженні, спрямовані не лише на вирішення виявлених проблем, а й можуть стати підґрунтям для подальших наукових пошуків у досліджуваній сфері.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертації є логічною та послідовною, що сприяє повному розкриттю теми дослідження.

У першому розділі «Теоретико-правові засади дослідження інституту протидії дискримінації» досліджено генезу інституту протидії дискримінації в Україні, правову природу дискримінації, її класифікацію та форми, а також міжнародно-правові стандарти у сфері протидії дискримінації.

У другому розділі «Кримінологічна характеристика злочинності у сфері дискримінації» проаналізовано сучасні детермінанти злочинності у сфері дискримінації в Україні, розроблено кримінологічний портрет особи, яка вчиняє такі кримінальні правопорушення, та охарактеризовано систему запобігання та протидії дискримінації.

У третьому розділі «Кримінально-правова характеристика дискримінації та напрями вдосконалення законодавства про відповідальність за її вчинення» досліджено поняття та класифікацію кримінальних правопорушень у сфері дискримінації, проаналізовано тенденції судової практики та запропоновано напрями вдосконалення кримінально-правового забезпечення протидії дискримінації.

Загальний обсяг дисертації відповідає встановленим вимогам. Список використаних джерел є достатнім і репрезентативним.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій викладено авторські теоретичні положення, наукові розробки та пропозиції. Концептуальні засади дослідження, його структура та методологія, а також висновки й рекомендації сформульовані здобувачем особисто.

Розробка теоретико-правової візії кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії дискримінації як комплексної системи, авторська періодизація становлення і розвитку відповідного інституту в Україні, пропозиції щодо вдосконалення антидискримінаційного законодавства – все це є результатом самостійних наукових пошуків здобувача.

В основу роботи покладено оригінальні авторські ідеї щодо кримінально-правового регулювання протидії дискримінації, детермінант злочинності у даній сфері, методики розслідування відповідних кримінальних правопорушень та вдосконалення системи запобігання і протидії дискримінації в Україні.

Усі наукові положення та висновки, що виносяться на захист, одержані здобувачем самостійно.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

Теоретичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції здійснюють вагомий внесок у розвиток науки кримінального права та кримінології в частині протидії дискримінації.

Розроблена теоретико-правова візія кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії дискримінації як комплексної системи збагачує вітчизняну доктрину юридичної науки новими науковими підходами до розуміння принципу рівності та протидії дискримінаційним проявам. Запропонована авторська періодизація становлення і розвитку інституту протидії дискримінації в Україні розкриває еволюцію відповідного правового регулювання та визначає перспективи його подальшого розвитку.

Удосконалені наукові погляди щодо визначення понять «кримінально-правове регулювання протидії дискримінації», «детермінанти злочинності у сфері дискримінації», «особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері дискримінації», «система запобігання та протидії дискримінації», «кримінальні правопорушення у сфері дискримінації» створюють теоретичний фундамент для подальших наукових досліджень у даній сфері.

Узагальнення та систематизація теоретичних положень щодо кримінально-правової характеристики дискримінації та напрямів удосконалення законодавства сприяють розвитку юридичної науки, збагачуючи її новими науковими підходами до вирішення проблем кримінально-правового забезпечення протидії дискримінації.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – як підґрунтя для подальшого дослідження проблематики кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії дискримінації, розробки концептуальних засад удосконалення антидискримінаційного законодавства;
- правотворчій діяльності – при підготовці проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення кримінально-правового забезпечення протидії дискримінації, а також при підготовці змін до чинного Кримінального кодексу України;
- правозастосовній діяльності – для оптимізації практики застосування кримінально-правових норм щодо протидії дискримінації органами досудового розслідування, прокуратури та суду, а також для вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері дискримінації;
- навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Судові та правоохоронні органи України» у закладах вищої

освіти, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів та рекомендацій;

- інформаційно-аналітичній діяльності – для вдосконалення статистичного обліку та аналізу кримінальних правопорушень у сфері дискримінації, формування аналітичних звітів щодо стану протидії дискримінації в Україні.

Матеріали дисертаційного дослідження також можуть бути корисними для підвищення рівня правової культури населення, формування нетерпимого ставлення до дискримінаційних проявів у суспільстві та розвитку правосвідомості громадян.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація на тему «Протидія дискримінації (кримінально-правові та кримінологічні аспекти)» не містить порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації, її окремих положень та оформлення. Як і будь-яке наукове дослідження, дисертаційна робота А.О. Даца містить окремі дискусійні положення:

1. У підрозділі 1.2 автор аналізує поняття дискримінації та зазначає, що терміни «види дискримінації» та «форми дискримінації» можуть використовуватись як взаємозамінні. Однак, видається доцільним більш чітко розмежувати ці поняття та розкрити їх специфіку, що сприяло б формуванню більш точного понятійного апарату у сфері протидії дискримінації.

2. У підрозділі 2.1, аналізуючи детермінанти злочинності у сфері дискримінації, автор пропонує їх класифікацію, включаючи соціокультурні, економічні, правові, політичні та психологічні причини та умови. Проте доцільно було б більш детально проаналізувати їх взаємозв'язок та взаємовплив, а також визначити пріоритетність заходів протидії відповідно до значущості тих чи інших детермінантів.

3. У підрозділі 3.1, досліджуючи кримінальні правопорушення у сфері дискримінації, автор підтримує позицію щодо збереження кримінальної відповідальності за дискримінацію (ст. 161 КК України) та критикує спроби її

декриміналізації. Це твердження є дискусійним, оскільки існують аргументи на користь диференціації відповідальності за різні форми дискримінації, зокрема, введення адміністративної відповідальності за менш суспільно небезпечні діяння.

4. У підрозділі 3.3, пропонуючи напрями вдосконалення кримінально-правового забезпечення протидії дискримінації, автор пропонує «спрощення» статті 161 КК України для тлумачення і розуміння. Однак, не надається конкретна редакція пропонованих змін, що ускладнює оцінку їх ефективності.

5. У висновках дисертації автор пропонує доповнити визначення терміну «дискримінація» двома захищеними ознаками: сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність. Таке доповнення є важливим з точки зору міжнародних стандартів, однак, необхідно враховувати специфіку суспільних відносин в Україні та можливі труднощі у правозастосуванні.

Автор пропонує розробити і затвердити Методичні рекомендації для працівників правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень у сфері дискримінації. Погоджуючись з актуальністю такої пропозиції, варто зауважити, що в дисертації недостатньо конкретизовано зміст цих рекомендацій та недостатньо обґрунтовано механізми їх практичного впровадження у роботу правоохоронних органів.

Зокрема, автору варто було б детальніше розкрити, які саме елементи має містити методика розслідування дискримінаційних правопорушень, яким чином проводити фіксацію доказів у справах про дискримінацію та як встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між захищеною ознакою та дискримінаційним поведінням. Також доцільно було б запропонувати механізми підвищення ефективності взаємодії правоохоронних органів з громадськими організаціями та іншими державними установами при розслідуванні таких категорій справ.

Зазначені дискусійні положення мають рекомендаційний, уточнюючий характер і не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційного дослідження.

Висновок. На підставі проведеного аналізу змісту дисертації Даца Андрія Олександровича на тему «Протидія дискримінації (кримінально-правові та кримінологічні аспекти)» можна зробити висновок, що представлена робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке відповідає сучасним вимогам до написання дисертаційних досліджень, зокрема щодо актуальності, новизни, наукової обґрунтованості та прикладного значення.

Автор у своїй роботі ґрунтовно проаналізував теоретичні та практичні аспекти кримінально-правової та кримінологічної протидії дискримінації. Він визначив ключові проблеми у цій сфері, запропонувавши інноваційні підходи до їх вирішення. Запропоновані дисертантом принципи протидії дискримінації, механізми кримінально-правової охорони та кримінологічної профілактики формують нову методологічну основу для наукових досліджень у цій сфері.

Особливо слід відзначити практичну цінність роботи, яка полягає у можливості застосування її висновків та рекомендацій у правотворчій діяльності для удосконалення законодавчих та інших нормативних актів у сфері запобігання та протидії дискримінації, а також у правозастосовній діяльності для вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері дискримінації.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор Дац А.О. заслуговує присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний рецензент:
доктор юридичних наук,
доцент, професор
кафедри теорії права
та конституціоналізму
Західноукраїнського
національного університету

Наталія ЧУДИК

